

УДК 343:349,6 (477)

V. Matviychuk

THE IMPORTANCE FOR QUALIFICATION OF DISTINGUISHING OF CRIMES AGAINST ENVIRONMENT FROM SIMILAR ADMINISTRATIVE-LEGAL DELICTS

В.К. Матвійчук

доктор юридичних наук, професор,

перший проректор

ВНЗ «Національна академія управління»

ВАЖЛИВІСТЬ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ВІД АНАЛОГІЧНИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ДЕЛІКТІВ

Постановка проблеми. Кримінальне право України розвивається і вдосконалюється, вирішуючи все більш складні питання у процесі розвитку незалежної держави, у тому числі й питання теорії й практики підвищення ефективності боротьби зі злочинами та іншими правопорушеннями. Йдеться, зокрема, про відмежування злочинів проти навколишнього природного середовища від аналогічних адміністративно-правових деліктів, що має велике значення для кваліфікації даних злочинів та охорони інтересів суспільства і прав громадян. Зазначена проблема потребує ґрунтовного дослідження, оскільки має важливе значення не тільки для теорії кримінального права, але й у правозастосовній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладними проблемами відмежування злочину проти навколишнього природного середовища від аналогічних адміністративно-правових деліктів займалися В.Ф. Дружиніна, Ю.С. Шемшученко, Ю.Л. Ляпунов, В.Печерський С.Б. Гавриш, А.В. Галахова, В.К. Грищук, В.М. Присяжний та багато інших вчених, які зробили свій внесок у розвиток цього питання. Але здебільшого деякі з цих досліджень були зроблені в минулі роки та на базі застарілого на сьогодні законодавства, крім того, це питання вирішувалося щодо відмежування складів злочинів проти навколишнього природного середовища від аналогічних адміністративно-правових деліктів лише на основі загальних відмежувальних ознак. Таке вирішення питання, не вичерпує проблеми. Для того, щоб з'ясувати, чим відрізняються вищепераховані склади злочинів від аналогіч-

них адміністративно-правових деліктів, потрібно чітко визначити конкретні відмежувальні ознаки.

Мета статті полягає в дослідженні проблеми відмежування злочинів проти навколишнього природного середовища від аналогічних адміністративно-правових деліктів і в доведенні важливості такого дослідження для кваліфікації означеного виду злочинів.

Основні результати дослідження. Основна ознака будь-якого соціального явища концентровано виражає найважливіші його властивості в їх органічному взаємозв'язку, без яких саме явище існувати не може. Злочин, адміністративно-правовий делікт чи дисциплінарний проступок характеризуються внутрішньо притаманною їм об'єктивною якістю – суспільною небезпечністю, тобто основною ознакою, суть якої полягає в реальному завданні або можливості завдання шкоди суспільним відносинам. Очевидно, що саме ця ознака і повинна бути покладена в основу розмежування складів злочинів проти навколишнього природного середовища, аналогічних адміністративно-правових деліктів і дисциплінарних проступків. Для більш конкретного розгляду питання необхідно проаналізувати й інші моменти, враховуючи те, що у будь-якому правопорушенні можна виокремити два аспекти, які визначають характер і ступінь суспільної небезпечності: якісний і кількісний параметри правопорушення. Якщо говорити про характер суспільної небезпечності, то варто підкреслити позицію, яка домінує в юридичній літературі, де зазначається, що це передусім якісна визначеність, характерна особливість конкретного виду правопорушення. Саме завдяки цьому один вид правопорушення відрізняється від іншого, але злочинні прояви кожного з таких видів можуть бути різними, тому в практичній діяльності виникає необхідність враховувати і кількісні параметри небезпечності правопорушення того або іншого виду, а роль загального «вимірювача» належить категорії «ступінь суспільної небезпечності». Ознаки, які різко змінюють ступінь суспільної небезпечності правопорушення в бік нарощування чи повторення, закладаються з диспозиції кримінально-правової норми, що визначає таким чином конкретний вид правопорушення як злочину. На практиці і в теорії, як показує наше дослідження, виникають певні труднощі у відмежуванні кримінально-правового діяння від аналогічного адміністративно-правового делікту та дисциплінарного проступку. Аналіз різних джерел, які стосуються даної проблеми, засвідчив, що ні наука, ні судова практика не надають чітких рекомендацій з цього питання. Немає таких загальних вказівок і в чинному законодавстві. Такий стан справ негативно позначається на охороні, раціональному використанні, відтворенні й оздоровленні природних об'єктів, а також неухильному дотриманні законності при застосуванні адміністративного і кримінального законодавства та інших нормативних актів. Негативним типовим прикладом порушення законності в означеній сфері може слугувати справа щодо громадянина М., який у 1990 р. вчинив незаконну порубку лісу (різних видів деревостоїв) таксовою вартістю 14 крб. 23 копійки у Н-ному районі Вінницької області. Дії винного були кваліфіковані за ч. 1 ст. 160 КК УРСР 1960 р. і до нього було застосовано покарання без позбавлення волі за місцем роботи строком на 1 рік з відрахуванням з

його заробітку 15% у прибуток держави [1]. В даному випадку ні дізнавач, ні народний суд не відокремив кримінально-карного діяння проти навколишнього природного середовища від аналогічного адміністративно-правового делікту, що призвело до невірного вибору закону — саме кримінального (ст. 160 КК 1960 р.), а не адміністративного (ст. 65 КУпАП). Необхідно зазначити, що такі приклади непоодинокі як за часів радянського законодавства, так і зараз. У процесі вивчення кримінальних справ і матеріалів про відмову в порушенні кримінальних справ в Україні на сьогодні виявлено 7% справ і матеріалів, де допущені помилки при відокремленні кримінально караних діянь від аналогічних адміністративно-правових деліктів і дисциплінарних проступків.

У юридичній літературі цьому питанню приділяється певна увага, але вона стосується відокремлення лише деяких (окремих) складів злочинів проти навколишнього природного середовища і, на жаль, єдиних рекомендацій (критеріїв) щодо відмежування досліджуваних злочинів від адміністративно-правових деліктів до цього часу не вироблено. Так, одні автори обмежуються спробою виявити загальні ознаки, що відмежовують злочин від аналогічного адміністративно-правового делікту та дисциплінарного проступку, називаючи такими, наприклад, ступінь сус-пільної небезпечності діяння [2, с. 132; 3, с. 46; 4, с. 485–490 та ін.]. Інші називають ознаки, що дозволяють відмежувати злочин від адміністративного чи дисциплінарного правопорушення лише всередині деяких окремих правопорушень [5, с.9; 6, с.15]; стверджують, що закон жодних відмежувальних ознак злочинів від адміністративно-правових деліктів і дисциплінарних проступків взагалі не містить [7, с. 101; 8, с. 12]. Існує думка, що до відмежувальної ознаки необхідно підходити вибірково (залежно від виду злочину); шукати її в гіпотезі, звертатися як до гіпотези, так і диспозиції і, як виняток, шукати лише в диспозиції [9, с. 121]. Прихильники першої точки зору дещо спрощено підходять до проблеми. Якби можливо було б відмежувати конкретний склад злочину проти навколишнього природного середовища від аналогічного конкретного адміністративно-правового делікту та дисциплінарного правопорушення на основі кількісних характеристик, тоді б законодавець у всіх випадках їх позначив і вирішив би цю проблему. Насправді ж законодавець звертається до інших характеристик. Так, при незаконній порубці лісу законодавець звертається як до істотної шкоди, так і до місця вчинення цих порубок та особливо охоронюваних лісів (ст. 246 КК 2001 р.), тобто до обставин, в яких вона вчиняється [10]. При знищенні або істотному пошкодженні лісових масивів законодавець долучається до способу вчинення цього діяння (вчинення шляхом підпалу чи іншим загальнонебезпечним способом); до наслідків зазначеного діяння (загибелі людей, масової загибелі тварин, інших тяжких наслідків).

При незаконному полюванні законодавець для криміналізації звертається до таких характеристик, як істотна шкода, полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природнозаповідного фонду, полювання на звірів і птахів, що занесені до Червоної книги України, вчинені діяння службовою особою з використанням свого службового становища, за попередньою змовою групою осіб, способом масового знищення звірів, птахів чи інших

видів тваринного світу тощо (ст. 248 КК). Узагальнення всіх обставини, до яких звертається законодавець, щоб криміналізувати діяння проти навколишнього природного середовища, і таким чином перейти до відмежувальних ознак від інших правопорушень, не є предметом цього дослідження. Завдання полягає в тому, щоб лише розробити правила такого відмежування. Інше неможливо зробити через обмежений обсяг даної статті.

Не позбавлена раціонального зерна і друга точка зору, але в ній відсутня вказівка на загальні відмежувальні ознаки злочину й адміністративного та дисциплінарного правопорушень. Прихильники третьої точки зору не показують, за якими ж критеріями необхідно проводити відмежування злочинів від адміністративно-правових деліктів чи дисциплінарних проступків. Це підтверджують приклади застосування і відмежування злочину незаконної порубки лісу (ст. 246 КК) від аналогічного адміністративно-правового делікту, або злочину незаконного полювання (ст. 248 КК) та адміністративно-правового порушення правил полювання, рибальства і правил здійснення інших видів користування тваринним світом (ст. 85 КУпАП). Також не надто переконливим є їх судження про те, що закон не містить розмежувальних ознак злочинів та аналогічних адміністративно-правових деліктів і дисциплінарних проступків. У такому випадку процес правозастосовної діяльності з незаконної порубки лісу, незаконного полювання, порушення правил охорони вод і забруднення атмосферного повітря і т. ін. не надавав би можливості вирішити питання: злочин чи адміністративне або дисциплінарне правопорушення вчинила особа. Який закон необхідно застосувати: КК України, чи КУпАП або Кодекс законів про працю України, або якісь статuti? Із зазначеною думкою можна було б погодитись у тій частині, що не має спеціального закону (норми), який би вказував на загальні відмежувальні ознаки злочину, адміністративного і дисциплінарного правопорушень. Разом з тим, враховуючи значну різноманітність правопорушень і їх відмежувальних параметрів, закріпити такі ознаки в законі неможливо. Доцільніше розробити правила, які надади б можливість відмежувати кримінальнокаране діяння проти навколишнього природного середовища і аналогічне адміністративно-правове та дисциплінарне правопорушення. Не зовсім переконливою є думка Ф.Х. Адиханова, який пропонує вибірково підходити до пошуку відмежувальної ознаки чи відштовхуватися від гіпотези і диспозиції, або тільки із диспозиції. Автор свідомо ухиляється від такої важливої відмежувальної ознаки як ступінь суспільної небезпечності, спеціальних обставин і умов, у яких вчиняються правопорушення проти навколишнього природного середовища.

Аналіз вищеперерахованих точок зору засвідчив, що їх автори виконують різні підходи до з'ясування вказаної проблеми. Наприклад, В.Ф. Дружиніна, Ю.С. Шемшученко, Ю.Л. Ляпунов, В. Печерський намагаються з'ясувати, чим же злочин проти навколишнього природного середовища відрізняється від аналогічного адміністративно-правового делікту або дисциплінарного проступку. Інша справа, що кожний із названих авторів намагається їх визначити або із загальних відмежувальних ознак, або з внутрішніх, які є в кожному складі злочину проти навколишнього природного середовища. На

протизвагу їм Ф. Х. Адиханов пропонує шукати відмежувальні ознаки в гіпотезі, диспозиції або одночасно в гіпотезі і диспозиції. Таким чином, здійснювати відмежування складів злочинів проти навколишнього природного середовища, передбачених стст. 236–254 КК 2001 р., від аналогічних адміністративно-правових деліктів і дисциплінарних проступків необхідно на основі двох вищеназваних підходів, оскільки вони не суперечать загальній меті рішення проблеми. Іншими словами, розмежування зазначених явищ необхідно здійснювати в таких напрямках: 1) з'ясувати, чим відрізняються вищепераховані склади злочинів проти навколишнього природного середовища від аналогічних адміністративно-правових деліктів і дисциплінарних проступків; 2) визначити, де шукати ці відмежувальні ознаки. Якщо порівняти статті КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти навколишнього середовища, і відповідні статті КУпАП, то очевидно, що вирішення проблеми відмінностей правопорушень у найбільш загальних рисах міститься в загальних відмежувальних ознаках. Для аналізованих складів злочинів характерні такі загальні відмежувальні ознаки: 1) суспільна небезпечність; 2) кримінальна протиправність; 3) винність; 4) караність; 5) вчинення суб'єктом злочину. На протизвагу складам злочинів проти навколишнього природного середовища, для адміністративно-правових деліктів характерні такі загальні відмежувальні ознаки, як: 1) суспільна небезпечність; 2) адміністративна протиправність; 3) винність; 4) адміністративне стягнення; 5) вчинення суб'єктом адміністративно-правового діяння.

Звичайно, якщо порівнювати, розкриваючи ці загальні відмежувальні ознаки, до низки складів злочинів проти навколишнього природного середовища, та аналогічних адміністративно-правових деліктів, то матимемо таку картину: 1) суспільна небезпечність для кожного з аналізованих складів злочинів означає здатність цих діянь поставити зазначені в дослідженні суспільні відносини під загрозу завдання істотної шкоди, або завдати істотної шкоди зазначеним суспільним відносинам. Щодо суспільної небезпечності адміністративно-правового делікту проти навколишнього природного середовища, то вона характеризується тим, що таке діяння здатне поставити певні суспільні відносини під загрозу завдання їм шкоди, або завдати шкоди таким відносинам; 2) кримінальна протиправність означає, що певне діяння може бути злочином проти навколишнього природного середовища, якщо воно прямо передбачене КК України. Натомість адміністративна протиправність означає, що немає адміністративно-правового діяння проти навколишнього природного середовища, якщо воно не передбачене адміністративним законодавством; 3) щодо ознаки винності, то тут необхідно виходити з того, що винність для злочину означає, що злочином буде вважатися лише таке діяння, яке вчинено умисно або з необережності, але яке передбачене КК України. Щодо «екологічного» адміністративно-правового делікту, то ознака винності характеризується тим, що адміністративним правопорушенням може вважатися тільки таке діяння, яке вчинено умисно або з необережності щодо деліктів, які передбачені КУпАП; 4) караність для складів злочинів проти навколишнього природного середовища означає, що за кожне таке діяння передбачене покарання в санкції

відповідної статті. Для адміністративно-правового делікту проти навколишнього природного середовища характерне не покарання, а адміністративне стягнення, передбачене КУпАП.

Вирішити питання щодо відмежування складів злочинів проти навколишнього природного середовища від аналогічних адміністративно-правових деліктів неможливо лише на основі загальних відмежувальних ознак. Адже вирішення питання, чим відрізняється вищеперераховані склади злочинів від аналогічних адміністративно-правових деліктів, не вичерпує проблеми. Для застосування на практиці тієї чи іншої правової норми потрібно знайти більш конкретні відмежувальні ознаки. Для того, щоб бути послідовним у відмежуванні ознак складів злочинів проти навколишнього природного середовища та аналогічного адміністративно-правового делікту, звернемося до таких, на нашу думку, загальних відмежувальних ознак, як гіпотези і диспозиції. Ці ознаки загальні, оскільки вони властиві як злочину, так і адміністративному делікту. Керуючись цим принципом, зробимо спробу знайти конкретні відмежувальні ознаки зазначених явищ у гіпотезі (гіпотеза – це частина норми, в якій визначаються умови, за яких правила, що встановлені в диспозиції, набувають чинності). Гіпотеза (за загальноновизнаними поглядами) відповідає на питання: «Коли? Де? В якому випадку? За якої умови?». Гіпотеза визначає можливості застосування норми – правил поведінки, що містяться в її диспозиції до тих або інших умов, визначає межі чинності диспозиції [11, с. 151–152]. Диспозиція – це частина правової норми, в якій у вигляді владного припису визначається те або інше правило поведінки, що повинен робити, або, навпаки, не робити адресат норми [11, с. 152]. Ці судження підтверджуються пошуком відмежувальних ознак складів злочинів проти навколишнього природного середовища в диспозиції та гіпотезі. Так, диспозиція ч. 1 і 2 ст. 245 КК забороняють адресату норми умисно знищувати або істотно пошкоджувати лісові масиви, зелені насадження навколо населених пунктів, уздовж залізниць або інших таких насаджень шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, якщо ці діяння спричинили людські жертви або завдали особливо великої шкоди. Разом з тим, у гіпотезі визначено умови, за яких вищезазначені правила набувають чинності: 1) наявність об'єктивних і суб'єктивних ознак цього складу злочину; 2) коли особа порушує кримінально-правову заборону. Щодо адміністративного делікту, передбаченого ст. 77 КУпАП, порушення вимог пожежної безпеки в лісах, то гіпотеза визначає умови, за яких зазначені у ній правила набувають чинності (ч. 1 ст. 77 порушення вимог пожежної безпеки в лісах; ч. 2 ст. 77 – знищення або пошкодження лісу внаслідок необережного поводження з вогнем, а також порушення вимог пожежної безпеки в лісах, що призвело до виникнення лісової пожежі або поширення її на значній площі): 1) наявність об'єктивних і суб'єктивних ознак складу цього правопорушення; 2) коли особа порушує кримінально-правову заборону. В подальшому не будемо зупинятися на загальних положеннях, що стосуються відмежування (саме на загальних відмежувальних ознаках, які названі вище), натомість приділимо увагу відмежуванню цих феноменів з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних ознак конкретних правопорушень.

Користуючись зазначеним вище підходом, слід зазначити, що злочини, передбачені ст. 245 КК 2001 р., відрізняються від адміністративно-правового делікту, передбаченого ст. 77 КУпАП такими ознаками: предметом – для злочину таким є лісові масиви, зелені насадження навколо населених пунктів, уздовж залізниць або інші такі насадження; об'єктивною стороною – для злочину характерний активний вольовий акт, тобто дія та спосіб вчинення злочину шляхом підпалу, іншим загальнонебезпечним способом, характерне місце вчинення злочину (територія лісового масиву, уздовж залізниць, навколо населених пунктів) і особливі наслідки, зокрема, загибель людей, масова загибель тварин, інші тяжкі наслідки; з суб'єктивної сторони цей злочин характеризується лише умисною і необережною виною. Отже, діяння, передбачене ст. 77 КУпАП, відрізняється від складу злочину, який міститься в ст. 245 КК за об'єктивними ознаками цих діянь. Відсутність такого окремого складу злочину, як необережне знищення або пошкодження лісових масивів, має бути криміналізованим за рахунок охоплення цих діянь однією статтею і вчинення його має бути як умисне, так і необережним.

Відмінність злочину порушення ветеринарних правил, передбаченого ст. 251 КК 2001 р., від аналогічного адміністративного делікту порушення правил щодо карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог, передбаченого ст. 107 КУпАП, слід шукати в об'єктивній стороні. Для зазначеного злочину характерне настання таких наслідків, як епізоотії, інші тяжкі наслідки, а для адміністративного правопорушення – вони відсутні. На відміну від адміністративно-правового делікту, злочин, передбачений ст. 251 КК України, може вчинятися з непрямым умислом. Необхідно зазначити, що практика застосування ст. 251 КК 2001 р., як показує наше дослідження, свідчить про її дієвість. Так, у 2001–2014 рр. (ст. 251 КК 2001 р.) за діяння, передбачені цією статтею, було порушено 80 справ, 55 з них закінчені провадженням щодо 55 осіб. Це свідчить на користь того, що у чинному КК України цю норму збережено.

Злочин порушення законодавства про захист рослин, передбаченого ст. 247 КК, відрізняється від аналогічного адміністративно-правового делікту порушення правил щодо боротьби з характерними шкідниками і хворобами рослин та бур'янами, передбаченого ст. 105 КУпАП, за ознаками об'єктивної і суб'єктивної сторони. Так, за цим злочином визначають такі ознаки, як наслідки («тяжкі наслідки»). Крім того, на відміну від адміністративно-правового делікту, злочин може вчинятися лише з непрямым умислом. Як засвідчило вивчення нами кримінальних справ цієї категорії, за ст. 247 КК 2001 р. у 2007–2014 рр. було закінчено провадженням 10 справ проти 10 осіб. Хоча це не показник невеликої суспільної небезпечності цього діяння, а показник того, що правоохоронні органи не приділяють належної уваги селу і захисту відносин, яким завдається істотна шкода. Наслідки вчинення цих діянь надзвичайно тяжкі й тривалі, будуть потребувати значних зусиль і коштів. Якщо звернутися до колишнього кримінального законодавства УРСР, то порівняння об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 159 КК 1960 р. (потрава посівів і пошкодження насаджень) з відповідними ознаками

адміністративного делікту, передбаченого ст. 104 КУпАП (потрава посівів, зіпсування або знищення сільськогосподарських культур, пошкодження насаджень агрофірм та інших державних і громадянських господарств), свідчить, що для злочину були властиві такі наслідки, як «велика шкода», а також вина у формі лише умислу. Натомість у зазначеному адміністративно-правовому делікті наслідок «велика шкода» відсутній, підкреслено лише умисний характер діяння.

Проведене вивчення кримінальних справ за минулі роки щодо злочину, передбаченого ст. 159 КК 1960 р., засвідчило, що за 1988–2000 рр. було закінчено провадженням 55 справ щодо 55 осіб. Цей злочин був досить поширеним і тому знайшов свого часу місце в КК України 2001 року. Відсутність цього злочину в новому КК України 2001 р. призвела б до законодавчої помилки.

Злочин, передбачений ст. 246 КК (незаконна порубка лісу) відрізняється від аналогічного адміністративно-правового делікту, передбаченого ст. 65 КУпАП (незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка), за об'єктом. Ст. 246 КК 2001 р. охороняє менше коло предметів злочину – це дерева і чагарники, інші лісові насадження. Для злочинного прояву тут властива тільки така дія, як порубка, а також такі наслідки, як істотна шкода; наявність місця вчинення злочину – у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах. Досліджуваний склад злочину має значне поширення. Варто лише зазначити, що у 2008–2010 рр. було закінчено провадженням 1781 справа проти 1781 особи. Ще жакливіша картина щодо адміністративної відповідальності за ст. 65 КУпАП: якщо звернутися до аналогічної статистики середини 90-х років ХХ ст., то лише за 1996 р. було притягнуто до адміністративної відповідальності 8789 осіб. Ці показники свідчать про те, що зазначений склад злочину, передбачений ст. 246 КК 2001 р., потребує подальшого вдосконалення.

Аналіз ст. 248 КК 2001 р. (незаконне полювання) і ст. 85 КУпАП (порушення правил використання об'єктів тваринного світу) підтвердив, що для злочину характерним є вужче коло суспільних відносин, на які він посягає. Предметом злочину є лише мисливські звірі і птахи чи інші види тваринного світу. Досліджуваний злочин відрізняється від аналогічного адміністративного делікту за ознаками об'єктивної сторони. Крім того, відрізняються також засоби вчинення злочину – це, наприклад, полювання із застосуванням транспортних засобів. Крім того, цей злочин відрізняється від адміністративно-правового делікту полюванням на звірів і птахів, занесених до Червоної книги України, та кваліфікуючими ознаками щодо виконавця цього злочину (вчинення його службовою особою або особою, раніше судимою за цей злочин), а також щодо вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, або способом масового знищення звірів і птахів. Як засвідчила статистика минулих років, злочини, передбачені ст. 161 КК 1960 р. і ст. 248 КК 2001 рр., мали та мають і на сьогодні значну поширеність. Так, у 1988–2000 рр. та у 2007–2014 рр. за незаконне полювання було засуджено 2045 осіб. Якщо порівняти вищезазначені дані з притягненням до адміністративної відповідальності за

порушення правил використання тваринного світу, то питома її вага велика, адже лише за 1996 р. до такої відповідальності притягнуто було 119261 особу. Це свідчить про те, що ст. 248 КК 2001 р. на сьогодні потребує значного доопрацювання.

Аналіз складу злочину незаконне заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, передбаченого ст. 249 КК 2001 р., і адміністративно-правового делікту порушення правил використання об'єктів тваринного світу, передбаченого ст. 85 КУпАП, свідчить, що вони істотно відрізняються за об'єктивними ознаками. Так, злочин відрізняється: предметом (для злочину характерний більш широкий перелік предметів цього явища); способом (масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу); суб'єктом (особою, раніше судимою за такий же злочин); за наслідками (для злочину властива істотна шкода). Крім того, із суб'єктивної сторони злочин також може вчинятися з непрямым умислом. Як показує вивчення кримінальних справ цієї категорії і статистичних даних Міністерства юстиції за минулі роки та за недавні роки (у 1988–2000 рр. та у 2007–2014 рр. закінчено провадженням 10040 справ щодо 10040 осіб), ч. 1 ст. 162 КК 1960 р. не мала значного профілактичного ефекту. Це зумовлено тим, що ознаки такого діяння чітко не визначені в ч. 1 цієї статті. Крім того, не всі ознаки, що мають істотне значення для цього діяння, включені й до ст. 249 КК 2001 року. Зокрема, цю статтю необхідно було б доповнити такими ознаками: ч. 1 ст. 249 КК «незаконне заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом у заповідниках або на територіях, або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або щодо риб чи звірів, що занесені до Червоної Книги України»; ч. 2 цієї статті необхідно доповнити таким чином: «ті самі дії, якщо вони вчинені службовою особою з використанням службового становища, або за попередньою змовою групою осіб, або з використанням транспортних засобів» і далі по тексту.

Порівняння об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 240 КК 2001 рр. (незаконне видобування корисних копалин), і адміністративно-правового делікту, передбаченого ст. 57 КУпАП (порушення вимог щодо охорони надр), засвідчило, що вони істотно відрізняються. Зокрема, злочин відрізняється від зазначеного адміністративного правопорушення об'єктом (для злочину ним є суспільні відносини, що забезпечують умови охорони та раціонального використання як основних, так і супутніх корисних копалин, якщо вони не є загальнопоширеними); місцем вчинення злочину є також території і об'єкти природно-заповідного фонду; для злочину характерна повторність; настання таких наслідків, як загибель людей, їх масове захворювання, інші тяжкі наслідки; створення небезпеки для життя та здоров'я людей чи довкілля. На відміну від аналогічного адміністративно-правового делікту, злочин вчиняється завжди умисно. Як свідчить вивчення нами кримінальних справ за часів дії кримінального законодавства УРСР ст. 162-1 КК 1960 р. (1988–2000 рр.) та за ст. 240 КК 2001 р. (2007–2014 рр.), це діяння вчинялося 63 рази, але якщо звернутися до адмінпрактики середини 90-х років ХХ ст., то за ст. 57 КУпАП було притягнуто до адміністративної відповідальності лише

за 1996 р. 747 осіб. Це підтверджує необхідність вдосконалення ст. 240 КК 2001 р., адже, як показує практика, заходи адміністративного впливу не мають достатнього профілактичного ефекту.

Необхідно зазначити, що для ст. 250 КК 2001 р. (проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів) у КУпАП немає аналогів. У той же час, як показує вивчення кримінальних справ цієї категорії, шкода при проведенні вибухових робіт завдається не лише рибним запасам, але й водним тваринам, тому до ст. 250 КК України необхідно внести певні корективи, які будуть сприяти охороні навколишнього природного середовища.

Аналіз ст. 244 КК 2001 р. (порушення законодавства про континентальний шельф України) показує, що вона немає аналогів в адміністративному законодавстві. Цікаво, що у 1988–2000 рр. за ст. 1631 КК не було закінчено провадженням жодної справи. Такаж ситуація склалася у 2001–2010 рр. за ст. 244 КК 2001 р., але це лише підтверджує, що правоохоронні органи не ведуть боротьби з цим злочином. Крім того, законодавством не вирішено питання щодо виключної економічної зони, що не сприяє міжнародному співробітництву.

Як показало наше дослідження, злочин, передбачений ст. 252 КК 2001 р. (умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду), істотно за об'єктивними і суб'єктивними ознаками відрізняється від адміністративно-правового делікту, передбаченого ст. 91 КУпАП (порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природнозаповідного фонду). Так, для злочину характерне більш вузьке коло відносин (відносини, що стосуються лише умов з охорони та використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду), більш вузький перелік предметів (території і об'єкти природно-заповідного фонду). Злочин лише може вчинятися шляхом дії: знищенням чи пошкодженням; способом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом; відрізняється настанням наслідків: загибеллю людей, іншими тяжкими наслідками. Необхідно зазначити, що цей злочин надто небезпечний, хоча, як показує вивчення нами кримінальних справ, боротьба з ним майже не ведеться. Законодавець вірно виділив цей злочин у самостійний склад злочину (ст. 252 КК), що надасть можливість практикам частіше застосовувати цю статтю.

Вивчення ознак складу злочину, передбаченого ст. 238 КК 2001 р., показує, що аналогів їй у Кодексі про адміністративні правопорушення немає. Застосування цієї статті на практиці незначне. Якщо порівняти кримінальне законодавство УРСР та сучасний Кодекс, то за КК 1960 р. (1988–2000 рр.) і за ст. 238 КК 2001 р. (2001–2010 рр.) провадженням було закінчено аж 4 справи проти 4 осіб. У той же час приховування або перекручування інформації може призвести до непоправних тяжких наслідків, що підтверджують наслідки Чорнобильської катастрофи. Цей склад злочину знайшов відображення в чинному КК України з певними корективами (ст. 238 КК).

Об'єктивні і суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 242 КК (порушення правил охорони вод), і адміністративно-правового делікту, передбаченого ст. 59 КУпАП (порушення правил охорони водних ресурсів), мають

значні розбіжності. Для злочину притаманні такі ознаки, як «загроза настання наслідків у вигляді небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля»; ознака «наслідки загибель або захворювання людей, масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки». Для цього злочину також характерні відмінності за суб'єктивною стороною. Так, діяння, передбачене ст. 242 КК 2001 р., вчиняється умисно (умисел лише може бути лише непрямий) або з необережності. Вивчення кримінальних справ цієї категорії свідчить про відносну поширеність цих злочинів. Так, за ст. 228 КК 1960 р. (1988–2000 рр.) та за ст. 242 КК 2001 р. (2001–2014 рр.) було вчинено 523 таких злочини. Але ст. 242 КК має істотні конструктивні недоліки, які не надають можливості повністю охороняти такий природний об'єкт, як воду.

Аналіз складу злочину, передбаченого ст. 241 КК 2001 р. (забруднення атмосферного повітря), та адміністративного делікту, передбаченого ст. 78 КУпАП (порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або шкідливого впливу на неї фізичних і біологічних чинників), наочно показує їх відмінність. Для злочину характерні такі наслідки: загибель людей або інші тяжкі наслідки, а також загроза зазначених наслідків. Існує відмінність і за суб'єктною стороною, бо злочин може вчинятися лише з непрямим умислом. Згідно зі статистикою, за ст. 78 КУпАП було притягнуто до адміністративної відповідальності лише за 2006 р. 4514 осіб. Це свідчить про те, що адміністративна відповідальність має недостатній профілактичний ефект. Крім того, статистика за ст. 241 КК не враховує, скільки було притягнуто осіб до кримінальної відповідальності за забруднення атмосферного повітря, що свідчить про неналежну увагу до цього злочину. Помилкою законодавця є зазначення засобів забруднення атмосферного повітря, оскільки це невиправдане обмеження.

Злочин, передбачений ст. 243 КК 2001 р., та адміністративне правопорушення, яке описане в ст. 591 КУпАП, мають значні відмінності. Так, для злочину властиве ширше коло предметів злочину (додатково ще й води відкритого моря). Це стосується також і місця вчинення злочину (для злочину додатково таким є відкрите море), а також засоби і наслідки, перераховані в диспозиціях 1, 2, 3 ст. 243 КК України 2001 року. Вивчення матеріалів щодо застосування адміністративних стягнень за ст. 591 КУпАП середини 90-х років ХХ ст. засвідчило, що у 1996 р. за засмічення та забруднення територіальних і внутрішніх морських вод було притягнуто до адміністративної відповідальності 320 осіб, а за ст. 228-1 КК 1960 р. у 1988–2000 рр. лише 22 особи, а у 2001–2010 рр. за ст. 243 КК 2001 р. – тільки 5 осіб. Таке значне розходження може свідчити лише про те, що правоохоронні органи недостатньо використовують заходи кримінального впливу, тому що ці злочини мають велику латентність.

Злочин, передбачений ст. 239 КК 2001 р., та адміністративне правопорушення, яке описане в ст. 52 КУпАП, мають значні відмінності. Для злочину характерні такі загрози настання наслідків, як небезпека для життя, здоров'я людей чи довкілля; наслідки – загибель людей, їх масове захворювання, інші тяжкі наслідки.

Необхідно також зазначити, що злочин, передбачений ст. 253 КК (проекування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля), істотно відрізняється від аналогічного адміністративно-правового делікту, передбаченого ст. 791 КУпАП (недотримання екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції і прийомі в експлуатацію об'єктів або споруд). Для злочину, передбаченого ст. 253 КК характерні такі ознаки, як створення небезпеки тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, небезпеки загибелі людей або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків; наслідки, що могли настати в ч. 1 ст. 253 КК.

Що ж стосується європейського та загальносвітового рівнів, то дане питання знайшло своє висвітлення у ряді зарубіжних кодексів та юридичній літературі [12; 13; 14; 15; 16], але вирішення цієї проблеми в зарубіжних практиках неоднозначне та потребує більш детального опрацювання.

Висновки. На підставі викладеного можна констатувати, що внаслідок великої різноманітності правопорушень і їх відмежувальних параметрів закріпити такі ознаки в окремій нормі вкрай складно. У зв'язку з цим запропоновано такі підходи (правила чи критерії) до відмежування зазначених явищ: а) необхідно з'ясувати, чим окремий склад злочину відрізняється від аналогічного адміністративно-правового делікту (скориставшись загальними розмежувальними ознаками і внутрішніми, які є в складах порівнюваних діянь); б) потрібно визначити, де шукати відмежувальні ознаки (одночасно в гіпотезі і диспозиції норми).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архівна кримінальна справа Гайсинського р-ну № 22-90 від 15 жовтня 1990 року Вінницька область.
2. Дружинина В.Ф. О разграничении преступления и административного проступка / В. Ф. Дружинина // Сов. гос. и право. – 1978. – № 4. – С. 131–132.
3. Шемшученко Ю.С., Мунтян В.Л. и др. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды / Ю. С. Шемшученко, В. Л. Мунтян. – К.: Наукова думка, 1978. – 280 с.
4. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посібник / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
5. Ляпунов Ю.И. Уголовно-правовая охрана природы в СССР / Ю.И. Ляпунов // Советская юстиция. – 1973. – № 23. – С. 11–15.
6. Окоркова Л. Некоторые вопросы административной ответственности за нарушение правил охраны атмосферного воздуха от загрязнения / Л. Окоркова // Советская юстиция. – 1979. – № 5. – С. 16–17.
7. Тяжкова И.М. Некоторые вопросы уголовно-правовой охраны природы / И.М. Тяжкова // Научно-технический прогресс и правовая охрана природы: Проблемы совершенствования природоохранительного законодательства в условиях научно-техн. прогресса / Под ред. В. В. Петрова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 101–103.
8. Печерский В. Ответственность за занятие запрещенным рыбным промыслом / В. Печерский // Советская юстиция. – 1974. – № 17. – 12 с.

9. Адиханов Ф.Х. Преступление и административный проступок в области охраны природы / Ф. Х. Адиханов // Советское государство и право. – 1981. – № 9. – С. 120–125.

10. Об ответственности за нарушение лесного законодательства: Постановление Совета Министров Украинской ССР от 25 мая 1982 года № 301 // СП УССР. – 1982. – № 6. – Ст. 56.

11. Загальна теорія держави і права / За ред. акад. АПРН України, докт. юрид. наук, проф. В. В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1977. – 320 с.

12. International Symposium on Trends and Perspectives in Development Science and Technology and their Impact on the Solution of Contemporary Global Problems // Report 7, USSR. – Tallin, 1979. – Jan. 8-12. – P. 1–4.

13. Diario Oficial de 27 de enero de 1984. – P. 80–101.

14. Raz Jozeph. Concept of a Legal System / Raz Jozeph. – Oxford, 1970. – 70 p.

15. Kiss A. Survey of Current Developments in International Environmental Law / A. Kiss. – Morges. 1976. – 49 p.

16. Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demokratischen Republik. Allgemeine Teil. – Berline, 1957. – 312 s.

REFERENCES

1. Arkhivna kryminalna sprava Haisynskoho r-nu № 22-90 vid 15 zhovtnia 1990 roku Vinnytska oblast.

2. Druzhinina V.F. O razgranichenii prestuplenija i administrativnogo prostupka / V. F. Druzhinina // Sov. gos. i pravo. - 1978. – № 4. – S. 131–132.

3. Shemshuchenko Ju.S., Muntjan V.L. i dr. Juridicheskaja otvetstvennost' v oblasti ohrany okruzhajushhej sredy / Ju.S. Shemshuchenko, V.L. Muntjan. – K.: Naukova dumka, 1978. – 280 s.

4. Navrotskyi V.O. Osnovy kryminalno-pravovoi kvalifikatsii: Navch. posibnyk / V.O. Navrotskyi. – K.: Yurinkom Inter, 2006. – 704 s.

5. Ljapunov Ju.I. Ugolovno-pravovaja ohrana prirody v SSSR / Ju. I. Ljapunov // Sovetskaja justicija. – 1973. – № 23. – S. 11–15.

6. Okorkova L. Nekotorye voprosy administrativnoj otvetstvennosti za narushenie pravil ohrany atmosfernogo vozduha ot zagryznenija / L. Okorkova // Sovetskaja justicija. – 1979. – № 5. – S. 16–17.

7. Tjazhkova I.M. Nekotorye voprosy ugolovno-pravovoj ohrany prirody / I.M. Tjazhkova // Nauchno-tehnicheskij progress i pravovaja ohrana prirody: Problemy sovershenstvovanija prirodoohranitel'nogo zakonodatel'stva v uslovijah nauchnotehn. progressa / Pod red. V.V. Petrova. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1978. – S. 101–103.

8. Pecherskij V. Otvetstvennost' za zanjatie zapreshhennym rybnym promyslom / V. Pecherskij // Sovetskaja justicija. – 1974. – № 17. – 12 s.

9. Adihanov F.H. Prestuplenie i administrativnyj prostupok v oblasti ohrany prirody / F. H. Adihanov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1981. – № 9. – S. 120–125.

10. Ob otvetstvennosti za narushenie lesnogo zakonodatel'stva: Postanovlenie Soveta Ministrov Ukrainskoj SSR ot 25 maja 1982 goda № 301 // SP USSR. – 1982. – № 6. – St. 56.

11. Zahalna teoriia derzhavy i prava / Za red. akad. APrN Ukrainy, dokt. yuryd. nauk, prof. V. V. Kopieichykova. – K.: Yurinkom, 1977. – 320 s.
12. International Symposium on Trends and Perspectives in Development Science and Technology and their Impact on the Solution of Contemporary Global Problems // Report 7, USSR. – Tallin, 1979. – Jan. 8-12. – P. 1–4.
13. Diario Oficial de 27 de enero de 1984. – P. 80–101.
14. Raz Jozeph. Concept of a Legal System / Raz Jozeph. – Oxford, 1970. – 70 p.
15. Kiss A. Survey of Current Developments in International Environmental Law / A. Kiss. – Morges. 1976. – 49 p.
16. Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demohratischen Republik. Allgemeine Tell. – Berline, 1957. – 312 s.

Матвійчук В.К. Важливість для кваліфікації відмежування злочинів проти навколишнього природного середовища від аналогічних адміністративно-правових деліктів

У статті йдеться про відмежування злочинів проти навколишнього природного середовища від аналогічних адміністративно-правових деліктів, що має велике значення для кваліфікації даних злочинів та охорони інтересів суспільства і прав громадян. Доводиться, що дана проблема потребує ґрунтовного дослідження, оскільки має важливе значення не тільки для теорії кримінального права, але й у правозастосовній діяльності.

Ключові слова: злочин, кваліфікація, навколишнє природне середовище, відмежування, адміністративно-правовий делікт.

Матвейчук В.К. Важность для квалификации отграничения преступлений против окружающей среды от аналогичных административно-правовых деликтов

В статье говорится об отграничении преступлений против окружающей среды от аналогичных административно-правовых деликтов, что имеет большое значение для квалификации данных преступлений и для охраны интересов общества и прав граждан. Доказывается, что данная проблема требует тщательного исследования, поскольку имеет важное значение не только для теории уголовного права, но и в правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: преступление, квалификация, окружающая природная среда, отграничение, административно-правовой деликт.

Matviychuk V. The importance for qualification of distinguishing of crimes against environment from similar administrative-legal delicts

The article refers to the distinguishing of crimes against environment from similar administrative-legal delicts, which is of great importance for the qualification of these crimes and to protect public interests and rights of citizens. In the article proved that this problem requires careful study, because it has great importance not only for the theory of criminal law, but also in enforcement activities.

Keywords: Crime; Qualification; Natural environment; Distinguishing; Administrative-legal delicts.

Стаття надійшла до редакції 27.06.2016.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
  - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
  - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
  - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
  - formulation of the objectives of the article;
  - summary of the main conclusions of the study;
  - conclusions of this study;
  - in the article should be no less than 15 references;
  - internal structure – sections with names or selected parts.
- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);

- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;

- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

Higher education institution «National Academy of Management»

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

«Juridical science»

03151, Kyiv, Vinnytska street, 10

Тел. (044)246-24-34